

Скарбниця народної мудрості

Харків
«Фоліо»
2011

НАРОД СКАЖЕ, ЯК ЗАВ'ЯЖЕ

Перше, на що зверне увагу кожний, хто візьме в руки цю книжку та прочитає назву, — це, звичайно ж, прислів'я та приказки. І він не помилиться, бо це найдавніші жанри усної народної творчості, які є узагальненою пам'яттю народу, висновками з життєвого досвіду. В них формуються погляди на навколишній світ, етику і мораль, історію і політику. Прислів'я та приказки впевнено можна назвати перлинами народної мудрості, бо вони відшліфовувались і вдосконалювались століттями й за ними стоїть авторитет багатьох поколінь.

Найближчими родичами прислів'їв та приказок є сталі народні порівняння. Вони також пов'язані зі спостереженнями над природою і діяльністю людини. Вдало сформульований, влучний образний вислів при нагоді повторювався тим, хто чув його від «автора», і переймався іншими. Прислів'я, приказки, сталі порівняння дають лаконічну оцінку побаченому, почутому, зробленому. Вони, як промінь, вихоплюють і висвітлюють найсуттєвіше.

Багатовіковий досвід наших предків вкладено в прикмети та своєрідний хліборобський календар. Працюючи на землі, спостерігаючи за змінами в природі, наші пращури помічали, запам'ятовували і передавали своїм нащадкам своєрідні «підказки» оточуючого світу. Дбайливий та старанний господар за найрізноманітнішими прикметами завжди нама-

гався передбачати і майбутній врожай, і погоду на свята, і навіть долю своєї родини. І завжди в душі жевріло сподівання, що гарна прикмета обов'язково здійсниться, а погана стане лише помилкою неухважного спостерігача.

Багато спільного з прислів'ями, приказками, сталими порівняннями мають загадки. Їх об'єднує насамперед метафоричність, а також стислість і чіткість викладу. Переносне значення дозволяє іноді вживати загадку як прислів'я. Специфіка загадок полягає в тому, що в них завуальований, зашифрований якийсь предмет чи явище і треба відшукати його первісне значення. Уміння відгадувати загадки в давні часи було мірилом мудрості й розуму. Пригадаймо сюжети багатьох казок та легенд, інколи від цього вміння залежала доля людини, а інколи — життя.

Трохи осторонь від усього вищезгаданого стоять скоромовки. Це своєрідний фольклорний жанр, цінність якого полягає не в смисловому навантаженні чи оригінальному художньому вираженні, а в підборі і порядку слів, вимова яких вимагає певних зусиль і сприяє виробленню дикції. Однак це зовсім не означає, що скоромовки є беззмістовними нісенітницями. Звертаючи особливу увагу на добір слів, далекі предки наповнювали ці маленькі твори звичним та зрозумілим змістом. Для дітей, яким треба поліпшити дикцію, навчитись вимовляти окремі літери, скоромовки стали приємною грою, яка легко і непомітно, але впевнено допомагає малюкам.

Не можна забути і ще одну важливу деталь. Більшість запропонованих у цій книжці зразків народної мудрості характеризуються не тільки простотою й виразністю висловленого спостереження, не тільки серйозністю, філософською узагальненістю формулювань, але й здоровим народним гумором та іронією. А це є переконливою ознакою непереможного оптимізму і морального здоров'я народу.

Т. М. Панасенко

Р о з д і л І

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Час. Пори року. Місяці. Дні тижня

ЧАС

Все добре у свій час.

Кожному овочеві свій час.

Настане час — не стане й нас.

Час всі рани загоїть.

Час платить, час і тратить.

Час усього навчить.

Не буде так, як думаєш, а буде так, як станеться.

Що буде, то й буде — ми все перебудем.

Все минеться, одна правда останеться.

Не за нас стало, не за нас і перестане.

Опізнився, козак, то будеш і так.

Хто пізно ходить, сам собі шкодить.

Вчорашнього дня шукав, а що робити, не знав.

П'ять день нічого не робимо, а шостий відпочиваємо.

Шукає учорашнього дня.

Краще яйце сьогодні, ніж завтра курка.

Усе добре в пору.

Година платить, година тратить.

І за доброї години очідай лихої днини.

Без часу вродився, без часу і згине.

Бережи час, час за гроші не купиш.

Минули ті часи, що літали ковбаси.

Час, мов віз, з гори чухра, його не доженеш.

Час на часу не стоїть.

Час пече хліб.

Час робить гроші, а погода — сіно.

Був, та не стало, як язиком злизало.

Бувши та не будь, мавши та не мать.

Бувало стригало, а тепер бриє.

Була м'ята, та пом'ята.

Було добро, та давно, як знову буде, то нас вже не буде.

Так давно було, що й терном поросло.

Не буде нас, то будуть інші після нас.

Що без нас було — чули, що при нас буде — побачимо.

Що не бувало, то тепер настало.

І давно ріки догори не плили та й калачі на вербах не росли.

Як то бувало давно славно, як стояли сади попід столи!

Є — минеться, нема — обійдеться.

Перетреться, перемнеться та й так минеться.

Треться, мнеться, думає — минеться.

Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше.

Не доженеш і конем, що запізниш одним днем.

Прийшов пізно, аж завізно, прийшов рано, так не дано, прийшов по хвили, вже й миски помили.

Ні рано, ні пізно, саме в добрий час.

Піднявсь зранку, ще чорти навкулачки не бились.

Утро вечора мудреніше, трава соломи зеленіша.

Рано встанеш — справу зробиш, пізно встанеш — день переведеш.

Як піде кому зранку, то й до вечора.
Бувши день, буде і ноч, а бувши ноч, буде і день.
День блисне, а три кисне.
День за днем і ближче до смерті.
День не стоїть, а діло не робиться.
Зимою деньок як комарів носок.
І завтра день буде.
Не кожен день приносить щастя.
Не хвалися завтрашнім днем, бо не знаєш, що той день
уродить.
Пропав день, і собаки не брехали.
Тень-тень, аби вбити день.
То в цей кут, то в той кут, то й вечір тут.
В ніч найтемнішу про сонце пам'ятай.
Солодкі ночі, а гіркі дні.
Ніч прожене і ніч віджене.
Одні вночі спочивають, другі ж промишляють.
Птахи ніч розкльовують.
Хто ходить поночі, шукає букової немочі.
Сьогодні пан, а завтра пропав.
Що маєш завтра зробити, то зроби сьогодні, а що маєш
з'їсти нині, то лиши на завтра.
Все на світі до пори, до часу.
Діждемося пори, що виліземо з нори.

ПОРИ РОКУ

Весна

Весна ледачого не любить.
Весняний день рік годує.
Весна багата на квітки, а хліба в осені позичає.

ЗМІСТ

Народ скаже, як зав'яже. <i>Т. М. Панасенко</i>	3
Розділ I. ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ	5
Час. Пори року. Місяці. Дні тижня	5
Наука. Розум. Праця. Досвід. Мораль	12
Вади людської вдачі й поведінки	35
Їжа. Пиття	53
Домашнє господарство. Речі побуту	61
Природа. Її явища	68
Тварини. Птахи. Звірі	80
Робота на землі. Хліборобство	112
Транспорт. Ремесла. Професії	127
Бідність. Багатство	142
Розділ II. СТАЛІ ПОРІВНЯННЯ	147
Тваринний та рослинний світ	147
Вірування та уявлення	175
Їжа	178
Людина	180
Навколишній світ, природні явища	185
Побут	190
Прикметникові порівняння	192

Розділ III. ХЛІБОРОБСЬКИЙ КАЛЕНДАР	197
Розділ IV. ПРИКМЕТИ	207
Розділ V. УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ЗАГАДКИ	223
Загадки	223
Загадки-питання, загадки-жарти	273
Загадки про час	276
Розділ VI. СКОРОМОВКИ	277
Розділ VII. ЛЧІЛКИ	282